

Louis Frænkel. Tegning af Hermann Struck, 1918, indsat i pas fra 1925.

Palæstina tur/retur – dansk zionismes Palæstina-rødder

Louis Herman Fränkel (1868-1935) var grundlægger og mangeårig formand for Dansk Zionistforening samt ivrig zionistisk debattør og blev både i og uden for Danmark kendt som personificeringen af (tidlig) dansk zionisme. Et nærstudium af hans rejse til Palæstina i foråret 1897 giver nye indsigter i, hvordan vi kan forstå zionismens tilblivelse i Danmark, og særligt forholdet mellem det jødiske og det zionistiske i denne periode. Fränkels Palæstina-rejse viser zionistisk tilblivelse som en proces, der hele tiden udvidede de eksisterende og fremtidige muligheder for et jødisk hjem og fællesskab, der rakte langt ud over de nationalstatlige grænser.

Af Maja Gildin Zuckerman

Tidlig dansk zionisme

”Det er en Fornøjelse at være med på denne Tour, hvor alle, Herrer og Damer, er så gode Kammerater. Det vilde være umuligt at samle 20 Mennesker fra Danmark til en Tour som denne uden at enkelte af dem vilde knibe ud og spise treife ved det andet Bord, ryge om Schabbes (...). Man får ikke Lejlighed til at føle Hjemve; man er fuldstændig hjemme her, og det midt ude i Vandet, hvor vi går uden at se andre levende Væsener end os selv.”¹

Således skrev den dansk-jødiske læge 29-årige Louis Fränkel i sin rejsedagbog d. 12. april 1897 på sin tur fra København til det daværende Palæstina. Da Fränkel forlod København to uger tidligere, var zionisme ikke et begreb eller en idé, som han kendte

eller anvendte til at beskrive eller forstå jødernes situation. Et år senere var Fränkel i fuld gang med at forstå jødernes situation over hele verden og især udviklingen af den jødiske kolonisering af Palæstina, igennem hvad han selv forstod som en zionistisk prisme.

Denne artikel tager sit udgangspunkt i Fränkels og ”The Maccabean Pilgrimage”-tur til Palæstina, i april 1897 og eftervirkningerne ved hjemkomsten til Danmark. Turen er i den akademiske litteratur beskrevet som *”det første jødiske foretagende af sin slags i moderne tid.”*² Den adskilte sig ved hverken at have et religiøst eller kommercielt formål. I stedet beskrev dens initiativtager turen som *”en mulighed*

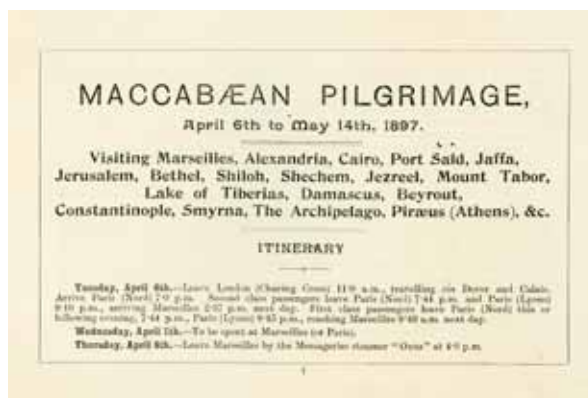
for at bevise gennem vores deltagelse i pilgrimsfærdens som vestlige jøder den store sandhed om en identitets- og broderskabsfølelse mellem vore folk hvor end de er spredt, og om en interesse i vor land hvor fjernt vi end er fra det.”³

Ved at nærlæse Fränkels rejsedagbøger, hans mange breve hjem og de efterfølgende foredrag og artikler, som han forfattede om og med afsæt i rejsen, er det muligt at anskueliggøre de processer, hvorigennem nogle danske jøder begyndte at orientere sig mod ”et nyt” jødisk Palæstina. Studiet af denne rejse giver således en ny vinkel på, hvordan man kan forstå zionismens tilblivelse i Danmark omkring det forrige århundredeskifte.

The Maccabean Pilgrimage to Palestine

I det tidlige forår 1897, et par måneder før han etablerede sig som alment praktiserende læge i København, og året inden han giftede sig, besluttede den 29-årige Louis Herman Fränkel sig for at slutte sig til en pilgrimstur til Palæstina. Turen var organiseret af den renommerede engelsk-jødiske forening ”The Maccabean Club”. Fränkel havde ikke tidligere mødt nogle af de 20 øvrige pilgrimsrejsende og var heller ikke særligt vidende om The Maccabean Clubs andre aktiviteter. Da idémaker og tovholder bag turen advokat og menighedsaktivist Herbert Bentwich (1856-1932) tidligere på året indså, at ikke nok af foreningens egne medlemmer havde tilmeldt sig turen, fremsendte han omkring 130 invitationer til jødiske samfund verden over.⁴ En af disse invitationer endte i Fränkels skød, som efter at have betalt det obligatoriske deltagergebyr på 44 guineas sluttede sig til den maccabæiske pilgrimsfærd, der havde afgang fra London d. 6. april 1897.

The Maccabean Club var etableret i 1891 og bestod af engelsk-jødiske intellektuelle, kunstnere og personer inden for de liberale erhverv (forretningsfolk var ikke velkomne!). Foreningen var en blanding af to af tidens tendenser i både jødiske og ikke-jødi-

Rejseoversigt over pilgrimsturen, Central Zionist Archives: Herbert Bentwichs arkiv A100/2.

ske kredse. Den ene tendens var jødiske velgørenhedsforeninger, der rettede deres interesse og pengestrøm mod fattige og nødlidende østeuropæiske jøders immigration til bl.a. Palæstina. Den anden tendens var en romantisk kulturel strømning i det engelske (særligt kristne) borgerskab, der kiggede mod Palæstina og jøderne som Biblens autentiske hjemland og befolkning.⁵ I en til tider lidt eklektisk sammensmeltning af disse interesser forsøgte The Maccabean at indtage en apolitisk position, i forhold til hvorvidt de skulle støtte op om jødisk immigration og kolonisering af Palæstina. Som de selv ville udlægge det, var de kulturelt, filosofisk og moralsk interesseret i Palæstina, men dette indebar for dem ikke et politisk standpunkt.⁶

Foreningen var således kommet på ideen om en moderne jødisk pilgrimsrejse til Palæstina som en nødtørftig respons på forfatter, journalist og daværende zionistlobbyist Theodor Herzls besøg i foreningen i juni 1896.⁷ Herzl havde over for foreningen fremlagt planer om, at netop de skulle være det ”Selskab for Jøder”, som Herzl forestillede sig og beskrev i *Der Judenstaat*, der skulle fremme materialiseringen af en jødisk stat blandt de britiske magthavere. Denne ide var størstedelen af medlemmerne mildest talt ikke begejstrede for, da den jo netop påkaldte en aktiv politisk markering. Samtidig ønskede foreningen ikke at afvise og skuffe Herzl fuldstændig og kunne derfor lettere støtte op om Bentwichs

kompromisforslag om først at fremsende en ekspedition til at vurdere Palæstinas potentiale ved selvsyn.

Nå ja, meningen med turen ...

Efter at have tilmeldt sig turen skrev Fränkel til overrabbiner David Simonsen (1853-1932) om turen og forsøgte at overtale ham til at komme med ved at åbne med et citat fra 2. Mosebog:

*”Kan jeg ikke friste Dem? יסעו בני ישראל מסעיהם [”På hele deres vandring fra sted til sted brød israelitterne op”]⁸ Har De ikke lyst til at gøre lige sådan? Den 6 April tilbyder der sig en storartet Lejlighed.”⁹ Ud over Bibel-referencen opridser Fränkel alle de favorable serviceydelser, der vil være at finde undervejs på turen – en kok, der vil tilberede kosher-mad, behagelige hoteller og en vaskekone. Derudover husker Fränkel Simonsen på alle de spændende stop på vejen: London, Calais, Paris, Marseille, Alexandria, Cairo, Ismailia, Port Said, Jaffa, de jødiske kolonier, Jerusalem, og herfra rideturen til Damaskus. Derefter går hjemturen fra Beirut over Konstantinopel og Smyrna tilbage til Europa. Pludselig kommer Fränkel i tanke om at fremhæve turens officielle formål, som det forekommer ham på det tidspunkt: *”Meningen med Touren er at vække Interesse blandt Jøderne for Palæstina, og man tænker sig Touren lagt til Grund for literære Arbejder.”*¹⁰ Simonsen tog ikke med på turen, men sendte i stedet Fränkel afsted med lommen fuld af introduktionsbreve til prominente jødiske personligheder i både Europa og Palæstina, såsom rabbiner og senere zionist-leder Moses Gaster i London og den ashkenaziske overrabbiner i Jerusalem, Shmuel Salant.*

I Fränkels breve og dagbøger er der tre overlappende emner, der i deres gentagelse og begejstring springer én i øjnene: oplevelsen af en større jødisk verden, der åbner sig for ham; fællesskabet mellem andre jøder, som han gang på gang bliver slået af; og den generelle begejstring og livsglæde, som rejsen vækker i Fränkels tro på fremtidens muligheder, både i kraft af og på trods af ”det jødiske”.

Den større jødiske verden

Selvom det officielle formål med turen lå i slutdestinationen i Palæstina, var der undervejs på rejsen arrangeret korte besøg i betydningsfulde jødiske hjem og steder.

Det begyndte allerede i London, hvor Fränkel og resten af gruppen deltog i gudstjeneste først i Bevis Marks-synagogen, hvor Moses Gaster var rabbiner, og den efterfølgende dag i Hampstead-synagogen, hvor overrabbiner Herman Adler afholdt en særlig afskeds gudstjeneste til ære for de makkabæiske pilgrimsrejsende. Ifølge Fränkel gav Adler dem nogle ”meget begejstrede ord” med på rejsen.¹¹ Rabbinderne Gaster og Adler blev senere spydspidser for hver deres lejr syn på zionisme – Adler blev heftig modstander af oprettelsen af zionistiske foreninger i England, mens Gaster fastholdt et stærkt engagement i den zionistiske bevægelse. Men i det tidlige forår 1897, før zionismen havde fundet en udtalt form og formål, sendte begge rabbinere de rejsende jøder afsted til Palæstina med deres velsignelser i tasken.¹²

I London var Fränkel også inviteret til middag hos Bentwich-familien. Han noterede sig efterfølgende i sin dagbog: *”Huset orthodox jødisk, men i højeste Grad civiliseret i enhver Retning.”*¹³ Ved ankomsten til Paris blev Fränkel sammen med et par andre delegerede inviteret hjem til den store Palæstina-filantrop Baron Edmond de Rothschild for at høre nyt om ”hans kolonier og kolonisationsplaner i Palæstina”. Fränkel beskrev Rothschild som en ”overordentlig elskværdig mand”, der snakkede et smukt engelsk og tog sig god tid til at forklare dem om sine planer for at anlægge nye tobaks- og te-plantager i landet.¹⁴ Også i Alexandria blev de pilgrimsrejsende budt indenfor i et overdådigt jødisk hjem, hvor baron Felix de Menasche mødte de rejsende i sit ”palads”:

”Han bor fyrsteligt. Vi sidder nu til Bords i en prægtig stor Spisesal hvor Bordet er overfyldt med Roser og Nelliker. Dørene står åbne til en herlig Have; vi

*opvartes af ... Tjenere i Nationaldragt. Her er en Blomsterduft som kappes med hans Fortrinlige Vine om at beruse os. Vore ovaus avouseiner [fordansket jiddisch for "vore forfædre"] har ikke levet på den Måde her i Ægypten, de har sikkert ikke siddet og drukket Champagne."*¹⁵

Beruset af vin og blomsterdufte gik turen videre til Kairo for endelig at nå Jaffas kyst. Mens selskabet rejste rundt i Palæstina, mødtes det på officiel og uofficiel vis med jødiske personligheder fra hele landet. F.eks. med den tysk-zionistiske leder dr. Heinrich Löwe, med hvem Fränkel knyttede et tæt og langt venskab, den anerkendte malaria-læge og zionistiske leder Hillel Jaffe og den tudsegamle overrabbiner af Jerusalem Shmuel Salant, der tydeligt kunne huske en korrespondance, som han havde haft med Simonsen år tilbage. Fränkel måtte faktisk skrive til sin mor og beklage, at grundet de mange invitationer, han havde modtaget undervejs på turen, måtte han udskyde sin hjemrejse til København.¹⁶

Da Fränkel besøgte de aristokratiske jøders paladser i Paris og Alexandria, da han sad til bords i moderne, oplyste ortodokse familiers hjem i London, da han blev anerkendt og hyldet for sin færd i Europas store synagoger, og da han blev ombejlet af Palæstinas jødiske samfund, som om han besad penge eller magt, var der en jødisk verden, der åbnede sig for ham, som han helt tydeligt ikke havde kendt til før, og i sin dagbog og i breve reagerede han med sprudlende begejstring over at have fået adgang til denne verden.

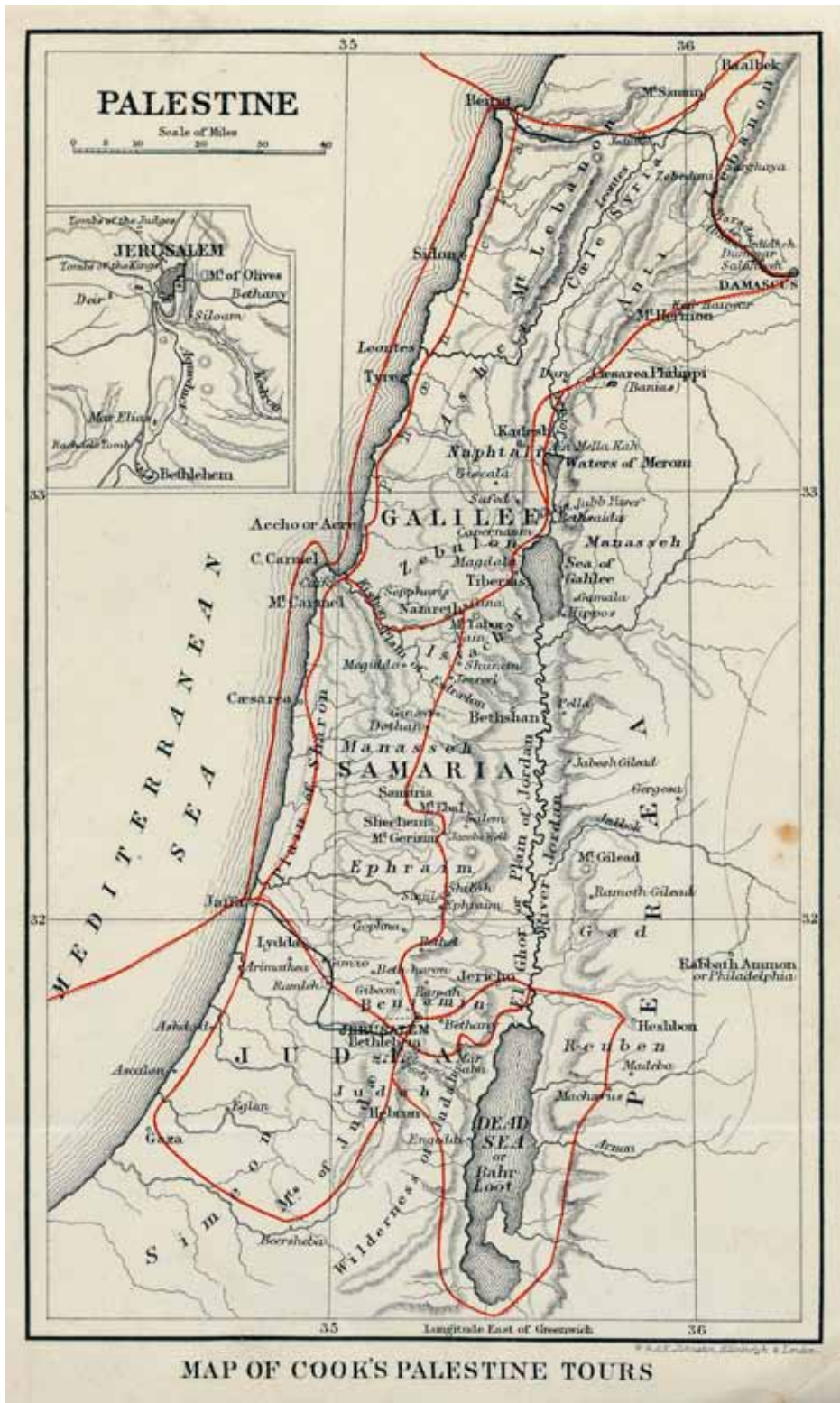
Alt blev rapporteret hjem til moderen i de breve, som Fränkel hver dag sendte hende. Både de særligt jødiske facetter af hvert hjem, møde eller personlighed, som Fränkel stødte på, såvel som det ikke-jødiske bagtæppe, hvorfra det jødiske fremstod. Sammenligninger blev ofte brugt til at præsentere forskelle på jødisk liv "her" og "hjemme i Danmark" og mellem jødisk og ikke-jødisk liv. Hvem, hvad eller hvor der var overlegent og mere

værd end det andet sted, skiftede konstant; det farverige jødiske liv i Kairo såvel som Palæstinas vidunderlige klima virkede åbenlyst mere attraktivt end det danske, men kaosset i Marseilles' gader var svært at forstå for en "nordbo", som Fränkel kaldte sig selv. Schnorrer-mentaliteten, en form for jødisk tiggeri og afhængighed af andre, blandt Palæstinas jøder, som Fränkel beskrev flere steder, var en side af landets jødedom, som måtte affives, men da han senere på turen mødte unge, energiske palæstinske jøder, blev Fränkel grebet af landets muligheder. Jerusalems religiøse atmosfære fascinerede ham dybt og inderligt, da han stærkere end nogensinde følte sig forbundet til et levende og varieret jødisk fællesskab, men han var lykkelig, da han red ud af byen på hesteryg for at opleve det endnu ukendte.

Fränkel havde tydeligvis ikke noget zionistisk eller klassisk orientalistisk "skema" at ordne sine oplevelser efter.¹⁷ Han lod hele tiden rejsen i sig selv sætte nye standarder for, hvad "det jødiske" kunne indeholde, og syntes ikke bekymret eller besværet af denne ekspansion. Tværtimod skrev han til sin mor efter at være ankommet til Jerusalem: "*Hvor har jeg meget at fortælle; jeg er allerede nu så fyldt at jeg er nær ved at explodere og jeg glæder mig til alt det nye jeg skal se her i Landet endnu.*"¹⁸

Det jødiske fællesskab

En betydningsfuld platform, der gav "det jødiske" en fundamentalt ny mening for Fränkel, var de fællesskabsrelationer, der udviklede sig mellem de rejsende.¹⁹ Fra Marseille skrev Fränkel hjem til sin mor: "*Hele Compagniet, Herrer og Damer, i alt 20 er som en stor Familie, og der er det herligste Kammeratskab.*"²⁰ Efter en shabbatgudstjeneste ombord på skibet skrev Fränkel i sin dagbog: "*Man føler sig aldeles som hjemme. Det er forbavsende at se, hvorledes de alle tager Del, selv de som ellers er aldeles indifferente, og der er ikke Tanke over at nogen vil forstyrre på nogen måde.*"²¹ Fränkel blev ved med at vende tilbage til denne pointe, som også ses i artiklens første citat. I disse beskrivelser virker Fræn-

Rejsbureauet Cook's mulige rejseruter i Palästina anno 1897,
CZA: Bentwich' arkiv A100/2.

Palästina tur/retur – dansk zionismes Palästina-rødder

kel til på lykkelig vis at opleve sammentømringen af hjem og venskabsbånd (både mellem mænd og kvinder og religiøse og ikke-religiøse jøder) gennem praksisser, der for ham definerede et jødisk rum, såsom at gå til gudstjeneste på shabbat og afholde shabbatten i den rigtige atmosfære. Fränkel følte sig som sagt hjemme på det åbne hav, men efter at være ankommet til Palæstina blev han overmandet af endnu en ny følelse af hjem:

”Selv om vi endnu ikke har set Mælk og Honning flyde, så har jeg næppe nogensinde set et så frugtbart Land eller været i så herligt et Klima. Man føler, at man hører hjemme her og jeg kan nærmest sammenligne os med Blomster der har stået i Potte men nu plantes ud, hvor de er tagne fra. Sammenligningen er ikke min men den er køn og den passer virkelig.”²²

Hjem fuld af eventyr og oplevelser

Følelsen af at have hjemme på havet og følelsen af at have hjemme i Eretz Israel – det jødiske hjem – blev ved med at udvide sig eller måske omstrukturere sig, som pilgrimsrejsen skred frem. Fränkel syntes ikke at ville begrænse sig selv til kun at skulle kunne have en enkelt hjemstavnsfølelse. Han formulerede på intet tidspunkt de flere hjemstavnsoplevelser som et skisma, en form for dobbelt loyalitetsfølelse eller simpelthen en ophævelse af det at have hjemme. Kun erkendte han over for sin kære moder, at *”Det er Skade, at man ikke (...) kan være på 2 Steder”*.²³ I stedet beskrev Fränkel flere steder, at han føler sig som *”i den syvende Himmel”*, at *”livet er skønt”*²⁴, at *”jeg nyder hvert Minut jeg har her i Overflod af Roser mellem frugtbærende Citroner, Mandariner og Essogtrær”*²⁵, og at *”det er et rent Slaraffenliv her.”*²⁶

Flere tilknytninger og flere hjem virkede til at tilføre mere lykke, særligt siden de hjemstavne, han følte sig knyttet til, også indeholdt begivenhedsrige oplevelser, der lod verden åbne sig yderligere. Fränkel skrev om stormfulde timer ombord på skibet,

hvor han, som den eneste, valgte at blive på dækket med matroserne for at føle spændingen, når bølgerne skyllede over ham,²⁷ og der var ”vilde Vesten”-beskrivelser af at ride på hest fra Tiberias til Damaskus sammen med Bentwich i fuld galop, mens de øvrige deltagere stilfærdigt bevægede sig frem i trav.²⁸ Fränkel genfortalte i fuld vigør og lidenskab om sit stormomsuste skib, om matroserne, det åbne hav såvel som om hestene, de red på, og tyvekarlene, de mødte undervejs. Han hentydede til, hvordan det meste af selskabet ikke kunne klare bølgegangen, hvordan kvinderne græd efter en hel dag på ryggen af hest, og beskrev i detaljer, hvordan Bentwich var faldet af hesten og landet i en kaktusbusk, så han skulle ride sammen med kvinderne resten af vejen til Damaskus.

Disse eventyr udgjorde en del af turen, hvor Palæstina var et vigtigt element, men glæden, den jødiske fællesskabsfølelse og oplevelsen af en ”hjemstav” der hele tiden udvidede sig, begrænsede sig ikke til landet Israel. I stedet forøgede og udstrakte pilgrimsturen de steder og muligheder, der nu syntes tilgængelige for en dansk jøde som Fränkel. Som han vittigt skrev på hjemturen over Middelhavet:

”Der var en eller anden Konge, der sagde at hvis han ikke var Konge der hvor han var, vilde han være noget andet noget og således siger jeg at hvis jeg ikke var Læge i København vilde jeg være Opvarter på en Middelhavsbåd, så lækker finder jeg Tilværelsen her mellem Himmel og Jord, hvor man spytter i Vandet hvor man vil, og lader Cigarerne brænde.”²⁹

Gennem de mange møder med både folk, steder, dufte og transportmidler blev relationerne mellem ”det jødiske”, det geografiske Palæstina såvel som landet Israel og dets muld, kontinuerligt sat sammen på nye måder i Fränkels skrivelser.

Gruppebillede af pilgrimmene samt deres mange tjenestefolk fra ride- og teltturen fra Jerusalem til Damaskus. CZA: PHG\1030.

En Palæstina-rejse

Efter at Frænkel kom tilbage til Danmark sidst i maj 1897, begyndte han gradvist at sætte disse relationer i mere konsistente former. Dette skete, i takt med at den første zionistiske kongres blev afholdt i august 1897, den zionistisk organisation blev skabt, og Frænkel fik øjnene op for de allerede eksisterende pamfletter og tidsskrifter, der beskæftigede sig med Palæstinas nutid og fremtid. Frænkels omkalfatring af sine oplevelser sås mest tydeligt i foredraget og lysbilledshowet *En Palæstina-rejse*, som Frænkel skrev i vinteren 1897-98 og senere reviderede til et foredrag i Dansk Zionistforening i marts 1908 og fremførte et utal af gange.³⁰

I foredraget tilbød Frænkel publikum at tage med ham på en tur til Palæstina, som blev illustreret med

over 170 billeder af steder og folk, som de ”mødte undervejs”. På denne Palæstina-tur blev nye temaer smeltet sammen med de ældre temaer fra pilgrims-turen. Sætninger fra Frænkels dagbøger og breve, som han havde bedt sin mor om at gemme, indgik i lettere ændrede kontekster og sætninger. På denne ”foredragstur” var fokuset kun på Mellemøsten. Her var fortællingen bygget om Palæstina som det afgørende højdepunkt på turen og ikke bare en destination blandt flere. Lange beskrivelser af udvalgte dele af Palæstinas dufte, farver, landskab, religiøse steder, nye kolonier og befolkningsgrupper fyldte foredragets manuskriptsider. I tråd med andre af tidens zionistiske fortalere, som Frænkel enten var i direkte korrespondance med eller kunne læse i f.eks. det zionistiske tidsskrift *Die Welt*, blev

Palæstina nu beskrevet som havende et iboende forvandlingspotentiale for jøder. Dette gjaldt de jøder, der boede i de jødiske kolonier, som enten forandrede landskabet og/eller forandrede sig selv gennem boglig læring og praktisk uddannelse. Dette fandt f.eks. sted ved landbrugsskolen i Mikve Israel, som Fränkel skildrede således:

*”Med ærbødighed betræder vi det Sted, hvor Skolens Stifter, Charles Netter, ligger begravet. Han kom hertil og ofrede sin Tid, sine Kræfter – ja sit Liv paa afen Plet nogen Jord at fremtrylle de frugtbare Haver Marker og Vingaarde, der nu findes her, paa af ukyndige, uvidende Smaafyre, der var forjagede og fordrevne fra deres Fødeslande i Europa at udklække dygtige samfundsnyttige Mænd.”*³¹

Men det var ikke kun i kolonierne, at denne transformative kraft kunne opleves. Også den hellige by Jerusalem forandrede den jøde, der satte sin fod i dens gader, selvom Fränkel understregede, at dette var en oplevelse, der skulle mærkes på egen krop, for at man virkelig kunne forstå dens betydning. Fränkel kunne bare bevidne, at gennem ”et indgående studium” af byen og dens historie, typografi og arkæologi kunne man ”føle den skønne Stad rekonstrueret.”³² Gennem ophold og studium ville byen således ikke længere være fjern og mystisk for de vestlige jøder, men virkelig og mærkbar.

Ifølge avisnotitser var publikum, der i København både bestod af jøder og ikke-jøder, stærkt begejstrede for Fränkels historier og hans mange billeder. Foredraget blev en begivenhed, der trak fulde huse, og blev ifølge nogle kilder fremført til tider med op til 500 tilskuere i bl.a. Odd Fellow-palæet og Håndværkerforeningen.³³ I foredraget begyndte Fränkel at artikulere en kontekst til pilgrimsturen, i hvilken den gryende zionisme forekom at tilbyde både en storstilet diagnose for jødernes nutidige situation – moralsk, politisk, fysisk og kulturelt degenereret – og en løsning, nemlig en jødisk genoprettelse og tilknytning til landet Israel som et transformativt sted.

Skabelsen af dansk zionisme

Dansk Zionistforening (DZ) blev grundlagt 12. januar 1903³⁴, fem år efter Fränkels hjemrejse fra Palæstina. Foreningens tidlige eksistens er generelt blevet overset eller ignoreret i den store internationale akademiske litteratur om zionismens mange lokale forgreninger.³⁵ Men når man læser brevudvekslinger fra samtidens store skikkelser inden for den zionistiske bevægelse, var Danmark på landkortet over væsentlige zionistiske centre, og dette blev tit personificeret i Fränkel. Det var f.eks. ikke DZ, som stod optegnet i zionist-organisationens katalog over regionale og nationale afdelinger, men dr. Louis Fränkel og hans hjemmeadresse.³⁶ Det var Fränkel, der gennem sine og David Simonsens mange kontakter i hele den jødiske verden var med til at diskutere og forbinde zionismens fremtid i forhold til både de østeuropæiske og vesteuropæiske jøders situation og muligheder.

Det er netop i rollen som debattør og formidler af zionismen, at vi ser temaer fra Palæstina-turen, såsom åbningen til den større jødiske verden og det jødiske fællesskab, udgøre en kontinuerlig og væsentlig indflydelse på Fränkels virke inden for dansk zionisme. Hvis man f.eks. bladrer igennem Mosaik Troessamfunds første menighedsblad fra 1907, *Jødisk Tidsskrift*, som Fränkel selv udformede, skrev og redigerede, er disse temaer slående.³⁷ Bladet, der udkom hver anden uge, havde f.eks. en fast sektion, der hed ”Allevegne fra”. Her blev de danske jøder præsenteret for og opdateret med politiske, kulturelle og sociale nyheder og historier fra hele den jødiske verden. Også mere antropologiske artikler om opdagelsen af ”eksotiske” jøder rundt om på kloden fandt vej til *Jødisk Tidsskrift*. Således kunne man f.eks. læse adskillige artikler om kinesiske, yemenitiske, marokkanske og etiopiske jøders kultur og levevilkår.

Fränkel erklærede, med en god portion overmod og påståelighed, over for repræsentantskabsformand Isak Glückstadt, at det postomdelte og gratis menighedsblad skulle bruges som en zionistisk plat-

form.³⁸ Bladet forsøgte fra første til sidste udgave at sammenflette lokale jødiske interesser med de store spørgsmål og problemer om jødisk eksistens og betingelser i verdens brændpunkter. Det dansk-jødiske samfund var i Fränkels optik uundgåeligt en del af den større jødiske verden, og dette fællesskab forpligtede, om man ville det eller ej. Det påkaldte en moralsk stillingtagen og handlen, som skulle udgøre det nødvendige grundlag for at mobilisere de jødiske masser til oprettelsen af et jødisk hjemland i Palæstina. Fränkel vendte flere gange tilbage til landet og deltog bl.a. i åbningsceremonien af Det Hebraiske Universitet i Jerusalem i 1925. Han flyttede aldrig selv til Palæstina, men vedblev utrættelig med at forsøge at overbevise andre om en kollektiv jødisk eksistens, hvis moralske bånd påkaldte handling. Selv dedikerede han sig mere og mere til det internationale flygtningearbejde, særligt i forbindelse med de østeuropæiske jøders situation under 1. Verdenskrig, og på den måde endte han med at lade sig opsluge af den større jødiske verden frem for en national hjemstavn.

Zionismens gennemslagskraft?

Fränkels forsøg på at udbrede zionistisk engagement blandt danske jøder gennem tilknytning til den lokale og/eller internationale organisation kan let afskrives som historisk irrelevant, da kun et fåtal af danske jøder lod sig hverve inden 2. Verdenskrig, og ingen involverede sig helt på niveau med Fränkel. Men det er i den sammenhæng vigtigt at forstå, at tidlig dansk zionisme alligevel havde en markant indflydelse på danske jøders gryende, forandrende selv- og fællesskabsforståelse som jøder. I Fränkels foredrag, *Jødisk Tidsskrift*, de mange udenlandske zionistiske talere, Fränkel fik til København, og også særligt i hans arbejde med og for de jødiske immigranter, kan der spores en ny måde at definere og forholde sig til, hvad "det jødiske" kunne betyde. Det var ikke jødedommen som religion, der her fremstod som det fælles referencepunkt, men snarere ideen om en global, forbundet jødisk nation. En idé, der tydeligt udsprang af zionismens grundideer.

Selvom få danske jøder i begyndelsen af det 20. århundrede ønskede at abonnere på et medlemskab i DZ, var der flere, og flere der bevidst og ubevidst begyndte at abonnere på en ny forståelse af, hvad "det jødiske" kunne rumme, nemlig både et transnationalt og et nationalt fællesskab.

ANVENDTE ARKIVER

Louis Fränkels arkiv, Rigsarkivet (RA).

David Simonsens arkiv, Det Kongelige Bibliotek (KB).

Herbert Bentwichts arkiv, Central Zionist Archives, Israel (CZA).

LITTERATUR

Bentwich, Marjory og Norman Bentwich: *Herbert Bentwich: the Pilgrim Father*. Jerusalem, Hozaah Ivrit Limited, 1940.

Black, Eugene C.: A Typological Study of English Zionists, *Jewish Social Studies*, 2003, 9(3), 20-55.

Cohen, S. A.: The first Anglo-Jewish pilgrimage to Palestine: 1897. *Journal of Israeli History*, 1981, 2(1), 71-85.

Cohen, Stuart, Ideological components in Anglo-Jewish opposition to Zionism before and during the First World War: a restatement. *Jewish Historical Studies*, 1987, 149-162.

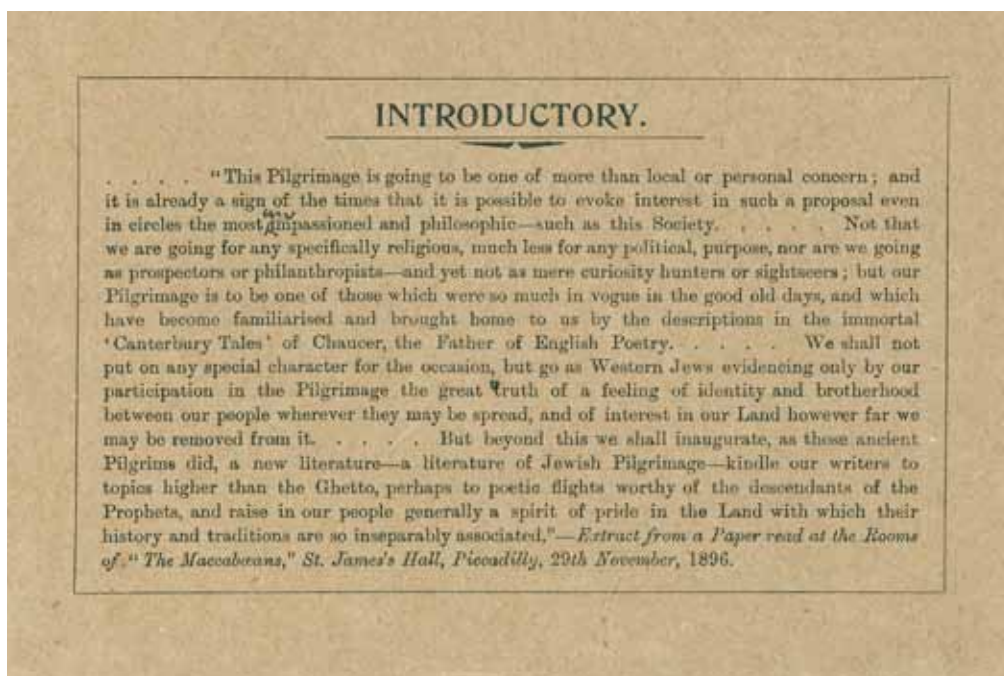
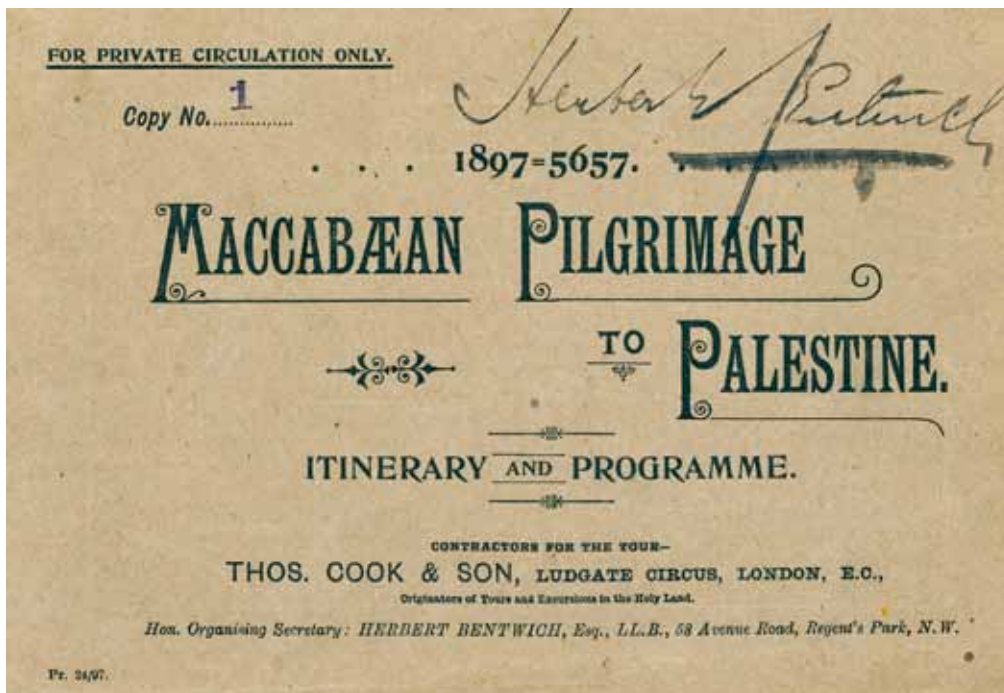
Fränkel, John.: *Min Far: Louis Fränkel: En dynamisk Idealist, Foregangsmand og Forkæmper*. København, 1948.

Penslar, Derek J.: *Zionism and Technocracy: The Engineering of Jewish Settlement in Palestine, 1870-1918*. Bloomington and Indianapolis, Indiana University Press, 1991.

Shavit, Ari: *My Promised Land: The Triumph and Tragedy of Israel*. New York, Spiegel & Grau. 2013.

Sokolow, Nahum. *History of Zionism, 1600-1918*. Vol I. (London, Longmans, Green and Co, 1919).

Thing, Morten: *De russiske jøder i København 1882-1943*. København, Gyldendal, 2008.

Rejseleder Herbert Bentwichs program for turen. På programmets inderside var et lille udsnit af en tale, som Bentwich holdt i The Maccabean Club året forinden, efter det var blevet besluttet, at rejsen skulle gennemføres.

NOTER

- ¹ RA: Louis Fränkels arkiv, boks 19-20, rejsedagbog, 12. april, 1897.
- ² "the first *Jewish* venture of its kind in modern time", jf. Cohen 1981, 72, original kursiv. Se også Sokolow 1919, 246-7.
- ³ CZA: Herbert Bentwichts arkiv, A100/2, "The Maccabean Pilgrimage Programme", s. 2.
- ⁴ Cohen 1981, 72. Mere om Bentwichts personlighed, se Bentwich og Bentwich 1940; Shavit 2013, 3-22.
- ⁵ Om jødiske velgørenhedsforeninger rettet mod Palæstina, jf. Penslar 1991; om britisk Palæstina-romantik, se Ben-Yosef, Eitan, *Christian Zionism and Victorian Culture. Israel Studies 2003*, 8(2), 18-44.
- ⁶ Jf. Cohen 1981, 71-77.
- ⁷ *Ibid.*, 72; Black 2003, 25.
- ⁸ *Bibelen*, Det Danske Bibelselskab, 2. Mosebog 40:37
- ⁹ KB: David Simonsens arkiv, brev fra Louis Fränkel til David Simonsen, 8. marts 1897.
- ¹⁰ *Ibid.*
- ¹¹ Som note 1, 2.-3. april 1897.
- ¹² Jf. Sokolow 1919, 246-7; jf. Cohen 1987.
- ¹³ Som note 1, 4. april 1897.
- ¹⁴ Som note 1, 7. april 1897.
- ¹⁵ Som note 1, brev fra Louis til Bellamine Fränkel, 13. april 1897.
- ¹⁶ *Ibid.*, 7. maj 1897.
- ¹⁷ Om skandinavisk orientalisme i det 19. århundrede, se Oxfeldt, Elizabeth: *Nordic Orientalism: Paris and the Cosmopolitan Imagination 1800-1900*. København, Museum Tusulanum Press, 2005.
- ¹⁸ Som note 1, brev fra Louis Fränkel til Bellamine Fränkel, 19. april, 1897.
- ¹⁹ Rejsende og særlig pilgrimsrejsendes fællesskabsfølelser er et kanoniseret emne inden for antropologisk forskning, som særligt Victor Turner har været foregangsmand for. Se bl.a. Turner, Victor: *Image and Pilgrimage in Christian Culture: Anthropological Perspectives*. New York, Columbia University Press, 1978.
- ²⁰ Som note 18, 8. april 1897.
- ²¹ Som note 1, 9. april 1897, original understregning.
- ²² Som note 18, 16. april 1897.
- ²³ *Ibid.*, 13. april 1897.
- ²⁴ *Ibid.*
- ²⁵ *Ibid.*, 25. april 1897.
- ²⁶ *Ibid.*, 4. maj 1897.
- ²⁷ Som note 1, 8. og 10. april 1897.
- ²⁸ Som note 18, 25. april.
- ²⁹ *Ibid.*, 4. maj 1897.
- ³⁰ Som note 1, foredragsnoter "En Palæstinarejse".
- ³¹ *Ibid.*
- ³² *Ibid.*
- ³³ RA: Louis Fränkels arkiv, boks 18, diverse avisudklip, udateret og 15. januar 1913.
- ³⁴ Der foreligger uenighed i litteraturen om Dansk Zionistforenings oprindelse, om hvornår foreningen præcis blev stiftet – i 1902 eller 1903. Det skorter på officielle dokumenter vedr. disse begivenheder, men jeg har dog fundet i Fränkels privatarkiv et trykt dokument, der viser "Dansk Zionistforenings Love". Her står øverst, at lovene blev vedtaget 12. januar 1903 (13. Tebeth 5663, som der også står anført øverst på dokumentet). Denne dato blev bekræftet ved DZ's 25 års jubilæumsfest, der blev afholdt 12. januar 1928, hvor Fränkel selv stod for festtalen. Se *ibid.*, boks 19-20, 12. januar 1897, "Love for Dansk Zionistforening" og "Festtale ved Dansk Zionistforenings 25 Aars Jubilæum d. 12 Januar 1928".
- ³⁵ Se 3-bindsværket om diaspora-zionisme, Gal, Allon (red): *Hatzionut la-azoreba: Hebetim geo-tarbutiyim*, 3 bind. Jerusalem, Zalman Shazar Center og Ben Gurion University, 201).
- ³⁶ *Zehn Jahre Zionismus*. Köln, Verlag Die Welt, 1907, 40.
- ³⁷ *Jødisk Tidsskrift* så for første gang dagens lys den 5. april 1907 og udkom hver anden uge frem til 25. september 1908, hvor Fränkel måtte dreje nøglen om. Bladet var ideelt set finansieret af annoncer, men ifølge Fränkels søn, John, betalte Louis Fränkel også selv en del af underskuddet, jf. Fränkel 1948, 15-16; jf. Thing 2008, 238-240.
- ³⁸ *Ibid.*, 239.